

**BOZOR IQTISODIYOTIDA DAROMADLAR TAQSIMOTI VA
TENGSIZLIK: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR**

Fayziyeva Dilsuz Bahodirovna

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti “Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrası

assistenti, d.fayzieva@tsue.uz

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida daromadlar taqsimoti masalasi jamiyatning ijtimoiy barqarorligi, iqtisodiy o'sish sifati va aholi farovonligi bilan uzviy bog'liq bo'lgan muhim ilmiy-amaliy muammo hisoblanadi. Bozor mexanizmlarining asosiy vazifasi resurslardan samarali foydalanish va ishlab chiqarish hajmini oshirishdan iborat bo'lsa-da, ushbu mexanizmlar daromadlarning aholi qatlamlari o'rtasida teng taqsimlanishini avtomatik tarzda ta'minlamaydi. Natijada, bozor iqtisodiyotiga xos ravishda daromadlar differensiasiyasi va tengsizlik hodisasi yuzaga keladi.

Daromadlar taqsimoti ishlab chiqarish omillariga – mehnat, kapital, yer va tadbirkorlik qobiliyatiga – egalik darajasi hamda ularning bozor sharoitida baholanishiga bog'liq holda shakllanadi. Ushbu omillarga kirish imkoniyatlarining notekisligi, inson kapitali darajasidagi farqlar va institutsional muhitning nomukammalligi daromadlar tafovutining chuqurlashishiga olib keladi. Ayniqsa, globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida yuqori malakali mehnat va kapital egalarining daromadlari tez sur'atlarda o'sib, past daromadli qatlamlar iqtisodiy jihatdan nisbatan cheklangan holatda qolmoqda.

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida daromadlar tengsizligi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va siyosiy muammolarni ham keltirib chiqaradi. Daromadlar tafovutining haddan tashqari kuchayishi kambag'allikning saqlanib qolishi, o'rta sinf ulushining qisqarishi va ijtimoiy harakatchanlikning pasayishi bilan birga jamiyatda ijtimoiy keskinlikni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli, daromadlar taqsimotini tartibga solish masalasi davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Mazkur maqolada bozor iqtisodiyotida daromadlar taqsimoti va tengsizlik muammosi zamonaviy nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi, uning shakllanish omillari va ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari yoritiladi hamda tengsizlikni yumshatishga qaratilgan siyosiy mexanizmlar ilmiy asosda baholanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Daromadlar taqsimoti va tengsizlik masalasi iqtisodiy nazariyada uzoq tarixga ega bo'lib, turli ilmiy maktablar tomonidan turlicha talqin qilingan. Klassik iqtisodiy nazariya vakillari daromadlar taqsimotini ishlab chiqarish omillarining iqtisodiy roliga bog'lab izohlaydi. Ushbu yondashuvga ko'ra, mehnat ish haqi, kapital foyda, yer renta shaklida daromad keltiradi va bozor mexanizmlari ushbu daromadlarni taqsimlashda asosiy vosita hisoblanadi.

Neoklassik iqtisodiy nazariya doirasida daromadlar taqsimoti chegaraviy mahsuldorlik tamoyiliga asoslanadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, har bir ishlab chiqarish omili iqtisodiy tizimga qo'shgan hissasiga mutanosib ravishda daromad oladi. Biroq keyingi empirik tadqiqotlar ushbu model real iqtisodiyotdagi tengsizlik darajasini to'liq tushuntirib bera olmasligini ko'rsatdi.

Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda daromadlar tengsizligi masalasi institutsional va strukturaviy omillar nuqtayi nazaridan keng o'rganilmoqda. Tadqiqotchilar daromadlar tafovutining kuchayishini moliyaviy bozorlarning rivojlanishi, texnologik o'zgarishlar, soliq siyosatining regressivligi va ijtimoiy transferlarning yetarli emasligi bilan izohlaydilar. Shuningdek, globallashtirish jarayonlari ham milliy darajadagi daromadlar tengsizligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda daromadlar tengsizligining yuqori darajasi iqtisodiy o'sish sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, kambag'allikni qisqartirish jarayonlarini sekinlashtirishi va ijtimoiy barqarorlikka tahdid solishi ta'kidlanadi. Shu bois, davlatning qayta taqsimlovchi siyosati va inklyuziv o'sish strategiyalari zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda bozor iqtisodiyoti sharoitida daromadlar taqsimotini tahlil qilish uchun tizimli va kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning nazariy asosini klassik, neoklassik va institutsional iqtisodiy nazariyalar tashkil etadi. Ushbu yondashuvlar daromadlar tengsizligining kelib chiqish mexanizmlarini ko'p qirrali tahlil qilish imkonini beradi.

Empirik tahlilda xalqaro va milliy statistika ma'lumotlaridan foydalanildi. Daromadlar tengsizligini baholashda Gini koeffitsienti, daromadlarning kvintil bo'yicha taqsimoti, kambag'allik darajasi kabi ko'rsatkichlar asosiy indikatorlar sifatida tanlandi. Shuningdek, mehnat bozori ko'rsatkichlari va soliq yukining daromadlar taqsimotiga ta'siri ham tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida taqqoslash, dinamik tahlil, mantiqiy umumlashtirish va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi. Ushbu metodlar yordamida daromadlar tengsizligining asosiy tendensiyalari aniqlanib, uning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarini baholandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, bozor iqtisodiyoti sharoitida daromadlar taqsimoti iqtisodiy o'sish sur'atlari bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lsa-da, ularning o'zaro munosabati murakkab xarakterga ega. Ko'plab mamlakatlar tajribasi iqtisodiy o'sish sharoitida ham daromadlar tengsizligi saqlanib qolishi yoki kuchayishi mumkinligini ko'rsatmoqda.

Mehnat bozoridagi strukturaviy o'zgarishlar daromadlar tafovutining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Texnologik taraqqiyot va raqamlashtirish jarayonlari yuqori malakali ishchi kuchiga talabni oshirib, past malakali mehnat daromadlarining nisbatan sekin o'sishiga sabab bo'lmoqda. Bu holat ijtimoiy harakatchanlikni cheklab, o'rta sinf ulushining qisqarishiga olib kelmoqda.

Davlat siyosati tahlili shuni ko'rsatadiki, progressiv soliq tizimi va samarali ijtimoiy transferlar daromadlar tengsizligini yumshatishda muhim rol o'ynaydi. Biroq ushbu mexanizmlarning yetarli darajada qo'llanilmasligi bozor iqtisodiyotida daromadlar tafovutining chuqurlashishiga olib kelishi mumkin.

XULOSA

Tadqiqot natijalari bozor iqtisodiyoti sharoitida daromadlar taqsimoti va tengsizlik muammosi murakkab va ko'p omilli jarayon ekanligini ko'rsatdi. Bozor mexanizmlari iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashda, ijtimoiy adolatni kafolatlamaydi. Shu sababli, davlatning faol qayta taqsimlovchi siyosati va inklyuziv rivojlanish strategiyalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Daromadlar tengsizligini kamaytirish uchun ta'limga investitsiyalarni oshirish, mehnat bozoriga teng kirish imkoniyatlarini kengaytirish, progressiv soliq tizimini takomillashtirish va ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Ushbu chora-tadbirlar iqtisodiy o'sish va ijtimoiy barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: Darslik – T.: IQTISODIYOT, 2018. –628 b
2. World Bank. (2006). World Development Report 2006: Equity and Development. Washington, DC: World Bank; Oxford: Oxford University Press (copublication). 336 p.
3. Stiglitz, Joseph E. (2002). Globalization and Its Discontents. New York: W. W. Norton & Company. 304 p.
4. Sh.Sh.Shodmonov, U.V.Gofurov "Iqtisodiyot nazariyasi" darslik, — T.: IQTISOD-MOLIYA, 2010. - 728 bet.
5. Rodrik, Dani. (2011). The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy. New York: W. W. Norton & Company. 368 p.
6. Piketty, Thomas. (2014). Capital in the Twenty-First Century. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press. 685 p.
7. Milanovic, Branko. (2016). Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization. Cambridge, MA: Harvard University Press. 320 p.
8. Atkinson, Anthony B. (2015). Inequality: What Can Be Done? Cambridge, MA: Harvard University Press. 384 p.